

Dialogische ruimten

**Een interview met Xaveer de Geyter en Lieven de Boeck.
Roemer van Toorn en Dave Wendt**

Introductie

In Brussel, het politieke hart van Europa, spraken wij met Xaveer de Geyter en Lieven de Boeck over het recente werk van De Geyter Architecten. Volgens De Geyter Architecten is de kwaliteit van de ruimte er niet bij gebaat wanneer een meesterarchitect zijn persoonlijke referentiekader als een autonoom statement over het bestaande heen legt. Beter is het om, door precieze observatie [recording] van de vele mutaties en energieën die leven in het hedendaagse landschap, te komen tot vernieuwende interventies. Ook in België is waarneembaar hoe de ruimte transformeert door accumulatie, optelling en superimpositie, en zelden door vervanging of eliminatie. De klassieke, scherp afgebakende ruimte heeft plaats gemaakt voor een diffuse ruimte die zich door lokale en globale verbanden in een oneindig netwerk vertakt. Het uitvinden van nieuwe stedelijke kwaliteiten en nieuwe typologieën van wonen hoeft onder deze omstandigheden niet te berusten op een tabula rasa strategie, maar vraagt eerder om een interpretatie van dat wat in iedere specifieke situatie voorhanden is.

De onzekerheden die voortkomen uit de chaotische, onvoorspelbare dynamiek van de ruimte worden door De Geyter aangegrepen als aanleidingen tot innovatie. De projecten van dit bureau zijn betekenisvolle ruimten van uitwisseling die als een oxymoron de paradoxale werkelijkheid omvatten. Doordat ruimtelijke identiteiten worden uitgedaagd tot interactie met het andere, ontstaan er verrassende functionele overlappingsen en nieuwe nabuurschappen waarin meer dan één enkele betekenis wordt vastgelegd. De interventies zijn open werken, prikkelende ruimtelijke dialogen waarin het gesprek nooit tot consensus leidt. Door de conventies heen verschijnt een andere wereld waarin het cliché geen kans krijgt zich ongestoord te amuseren.

Roemer van Toorn, Dave Wendt: In veel van jullie ontwerpen ontstaan continue landschappen die als een nieuwe vorm van publieke ruimte kunnen werken. Wat zijn de kenmerken van de collectiviteit die in die landschappen kan ontstaan, waarin verschilt deze van wat gangbaar is?

Xaveer de Geyter, Lieven de Boeck: In ons ontwerp voor het Europa-kruispunt in Brussel hebben we geprobeerd de verschillende stromen van stadsgebruikers door elkaar te laten lopen en met elkaar in aanraking te brengen. Flaneurs, winkelend publiek, congresgangers en de talloze forenzen moeten elkaar tegen het lijf lopen. We doen dat door meer keuzemogelijkheden te bieden. De manier waarop iemand nu beweegt door het Brusselse Centraal Station is zeer hard gedefinieerd omdat het voornamelijk gaat om ruimte die je gebruikt om ergens naartoe te gaan. Door de combinatie van medium- en bestemmingsruimte en door het aanbieden van verschillende manieren om naar de treinen te gaan ontstaan meer mogelijkheden voor het gebruik van de publieke ruimte.

RvT, DW: Jullie streven dus naar een openbare ruimte met een openheid of rauwheid waarin confrontatie kan plaatsvinden. Ligt daarin de kiem van een nieuwe collectiviteit?

XdG, LdB: Misschien wel. Dan haast die in grijze regenjassen gehulde forenzenstroom zich om zes uur dwars door een receptie van congresgangers.

RvT, DW: Rond het huidige Europa-kruispunt staat een aantal heel lelijke gebouwen, opgetrokken in laat 20e-eeuwse historiserende neostijlen. Wat doet jullie voorstel met deze omstandigheid en hoe is in jullie plan het verband tussen het programma en de uiteindelijke vorm?

XdG, LdB: Puur stedenbouwkundig gezien zijn die draken identiek aan de meeste andere gebouwen in de directe omgeving omdat het losstaande objecten zijn. Daarom hebben wij al die gebouwen gelijk behandeld en ons niet op hun verpakking gericht maar op het gebruik. De enige vorm die wij toevoegen zit in de tussenruimtes, die hebben we wel aangepakt en daarbij richtten we ons ook op de ruimtes en restruimtes onder de grond. Een vergelijkbare manipulatie van de tussenruimte vindt plaats in de torens in Breda. Daar bestaat de architectuur uit de lucht die tussen de gebouwen hangt. Door die lucht een bepaalde vorm en nauwheid te geven ontstaat inzicht vanuit de ene toren in de andere, je kunt vanuit de torens naar elkaar gluren en dat creëert heel andere condities dan die welke je zou hebben bij een 'modernistische' rangschikking van de torens.

RvT, DW: Terug naar jullie ontwerp voor het Europa-kruispunt: dat verhoudt zich op een duidelijke manier tot de geschiedenis. In de plaats van nostalgie stellen jullie verandering, gebaseerd op een nauwkeurige lezing van de sporen die zijn aangetroffen op de plek.

XdG, LdB: Het Europa-kruispunt is de meest verbouwde plek in de Brusselse binnenstad. Tegelijk is alles wat er vandaag staat allemaal 20e-eeuws, op de kathedraal na. Nauwkeurige lezing van die geschiedenis kan erg verhelderend zijn om de heersende, vaak erg tijdelijke consensus over historische plekken of gebouwen onderuit te halen, zoals we in het Antwerpse Vleeshuisproject hebben gedaan.

RvT, DW: Een aardige bijkomstigheid van de huidige onoverzichtelijke conditie is dat hij veel architecten prikkelt tot een nauwkeurige lezing van de feiten. Er bestaat ook een hernieuwde belangstelling voor eigen onderzoek, alleszins begrijpelijk als het startpunt van een ontwerpproject. Maar bij de verklaring van hun ontwerp laten tegenwoordig veel architecten hun subjectieve positie onderbelicht omdat ze met positivistische stelligheid alleen de aangeboorde feiten als grondslag presenteren. Zien jullie hierin ook een verarming?

XdG, LdB: Een architect kan zijn bedoelingen niet onverbloemd uiten want zijn rol is subversief. Wij zijn geen vertegenwoordigers van de heersende mening of handlangers van de macht. Wij moeten opdrachtgevers en politici soms tegen zichzelf beschermen. Dit geldt in eerste instantie in het kader van de wedstrijd voor het Europa-kruispunt. In België is sinds de introductie van architectuurprijsvragen een kaste ontstaan van steeds

terugkerende juryleden die alsmaar blijven zoeken naar meesterwerken. In de huidige situatie moeten we dat niet doen. Een statische opvatting van meesterschap is misplaatst omdat het referentiekader doorlopend opnieuw gedefinieerd en uitgevonden moet worden. We moeten meer bezig zijn met het referentiekader dan met het juweeltje.

RvT, DW: Kun je aangeven wat er subversief is aan jullie prijsvraagontwerp voor het Museum aan de Stroom in Antwerpen?

XdG, LdB: We hebben daar in feite alles gecontesteerd wat we bij de opgave meekregen. We contesteren dat zo'n museum een soort kathedraal zou moeten worden, we contesteren dat daar een klassieke publieke ruimte bijhoort die op die plek toch niet werkt, we contesteren ook dat dat ruige stadsdeel een knus paradijsje voor voetgangers moet worden, en we contesteren daarnaast ook inhoudelijk dat zo'n museum zou moeten functioneren met een conservator die zingevende constellaties van objecten maakt of duidende tentoonstellingen. We gaan uit van het idee dat dingen toevallig ontdekken in een archief interessanter is dan het dwangmatig volgen van een vastgelegd circuit met uitgekozen objecten met elke keer een tekst daarbij. Wij bieden een grid dat mogelijkheden schept om al die objecten op verschillende manieren te bezoeken. Dus ook de klassieke duidende tentoonstelling, samengesteld door een conservator, blijft mogelijk. Wij bieden meervoudigheid, meerlagigheid in plaats van één verhaal.

RvT, DW: En in hoeverre verschilt dat met de Wunderkammer, dat was toch eigenlijk ook een soort wetenschappelijk, encyclopedisch archief?

XdG, LdB: De verzamelingen van de drie musea die hier samengebracht worden zijn zeker niet allemaal wonderen. Er zijn ook veel banale dingen bij, of waardeloze objecten die alleen in hun veelheid interessant worden. Een ander verschil is dat ons ontwerp bijna op straat staat dus je kan dit museum haast bezoeken vanaf de straat. En het is bedoeld zowel voor specialisten als voor populistische interpretatie.

RvT, DW: Maar door verschillende interpretaties naast het archief te plaatsen wil je een dialoog op gang brengen?

XdG, LdB: Ja, we denken dat je de verzameling kunt objectiveren door een hele reeks interpretaties mogelijk te maken. Maar als je wilt, kun je er ook voor kiezen dat iemand anders je conservator is.

RvT, DW: In de organisatie van jullie ontwerp voor het MAS staan openheid en meervoudigheid, en daarmee eigenlijk een soort democratie, voorop. Kiezen jullie voor een neutrale drager of proberen jullie ook om met programmatische ingrepen de invulling van die openheid en het gebruik van die democratie in een specifieke richting te sturen?

XdG, LdB: Zowel wat betreft de routing als ten aanzien van de stad wordt een catalogus gegeven van mogelijkheden. Er zijn inhammen in de plattegrond waardoor je bij wijze van spreken naar binnen kan zonder te betalen, er is ook een publieke routing rondom het gebouw waardoor je ermee geconfronteerd wordt. Het museum wordt op straat gezet en

dat is niet neutraal. De werkplekken van het museum personeel zijn ook bijna te bezoeken, het restauratieatelier heeft nauwelijks een ander statuut dan de tentoonstellingsruimtes. Alles is zo open mogelijk, ons ontwerp probeert om geen gebouw te zijn maar een raster.

RvT, DW: Als wij het goed hebben begrepen zijn de koppen van de museumgebouwen naar de stad toe spiegelend. Waarom hebben jullie daar voor die spiegelende koppen gekozen?

XdG, LdB: Het heeft te maken met verdwijnen, denk ik. Het gebouw wil naar de stad toe zo weinig mogelijk gebouw zijn.

RvT, DW: In andere projecten, bijvoorbeeld jullie ontwerp voor het Chassé-terrein in Breda of het ontwerp voor het stationsgebied van Gent zetten jullie een soort monumentaliteit in die naar ons idee door onbepaaldheid en maat de nieuwsgierigheid prikkelt en ingrijpt op de beleving en het gebruik. Wanneer besluiten jullie tot het gebruik van dit soort monumentaliteit en op grond van welke redenen?

XdG, LdB: Binnen de Vlaamse sprawl is de stationsbuurt van Gent een van de schaarse plekken die over tien jaar goed bereikbaar zullen zijn. Het is zelfs één van de drie best bereikbare locaties in Vlaanderen. Dat is op zichzelf al genoeg reden om daar een zwaar programma te projecteren, ook al valt te verwachten dat niet iedereen het contrast met de omringende laagbouw op prijs stelt. Bovendien hamerde een aan de opdrachtgever gerelateerde werkgroep steeds maar op flexibiliteit, die mensen verlangden een ontwerp dat kon inspelen op elke denkbare marktontwikkeling in de komende vijftien jaar. Daar hebben wij ons tegen verzet, een krachtige vorm is misschien niet speciaal marktgericht maar kan wel iets toevoegen aan het gevoel van stedelijkheid. Wat in Gent ook aan de orde was, was dat de blokken verder ontwikkeld zouden worden door verschillende architecten. Door een sterke vorm te ontwerpen hopen we te bereiken dat een zekere samenhang niet verloren zal gaan.

RvT, DW: Onderin een deel van jullie ontwerp voor het Gentse stationsgebied bevindt zich een uitgestrekte publieke ruimte, het soort open veld dat in veel van jullie plannen is terug te vinden. Ook in de villa in Brasschaat bevindt zich een continue ruimte waarin door allerlei subtiele interventies zoneringen ontstaan die open en dicht kunnen. Je zou het kunnen zien als een soort stedelijkheid waarin gelegenheid bestaat voor het aangaan of juist ontlopen van ontmoetingen. Iets vergelijkbaars komt in veel plannen terug. Het lijkt net of de flanerie van het stedelijke leven op elk schaalniveau is iets waar jullie warm voor lopen. Er kunnen allerlei relaties ontstaan, maar de aard van die relaties blijft open, onbepaald, je sluit niet alles af.

XdG, LdB: In de villa in Brasschaat bevindt zich in de woonkamer een open haard op de hoek van één van de binnenpatio's; het dak loopt een eindje door boven die patio. Als je in de zomer of herfst enkele glasgevels openschuift ontstaat op die plek iets dat geen huis meer is. Dus hier was het wel degelijk de bedoeling dat je op een bepaald moment een klassieke woonkamer kunt hebben die op een ander moment een soort van fluïde ruimte

wordt waar binnen en buiten niet meer duidelijk is.

RvT, DW: Jullie lezing van de stad staat ver af van het begrip genius loci. Jullie komen tot een andersoortige waardering van de plek; die lijkt voor jullie een chaotische orde van het lokale én het globale, van geschiedenis én moderniteit - en niet van óf het één óf het ander. Verschillende waarden die leven op één en dezelfde plek sluiten elkaar in jullie ogen niet uit. Kunnen jullie iets vertellen over het bijeenbrengen van uiteenlopende waarden in het project bij de Pont du Gard in Nimes?

XdG, LdB: Het is een vorm van verdichting. Wij hebben eerst overwogen om het landschap in te nemen maar daarmee bestem je de plek teveel voor één soort gebruik. We kwamen erachter dat de hele omgeving, met uitzondering van de bestaande wegverbinding, één keer per jaar helemaal onderloopt. Dus dat is één reden om aan concentratie te gaan doen. Daarnaast is onze opdracht eigenlijk het gevolg van het feit dat er al twee gigantische musea gepland zijn die ook langs die bestaande weg liggen. Ten derde zijn er nog steeds tijden dat je op die plek één of twee toeristen tegenkomt en er een verstilde en rurale stemming heerst. Terwijl er op 14 juli echt onwaarschijnlijke aantallen toeristen zijn, honderdduizend per dag. De concentratie van het programma langs de weg laat uiteindelijk al die soorten van gebruik toe.

RvT, DW: Wat voor strategie hebben jullie ontwikkeld om aan de platvloersheid van het toerisme te ontkomen?

XdG, LdB: Geen. Daar moet je niet aan willen ontkomen. Maar de plek moet er ook niet in zijn geheel aan worden opgeofferd.

RvT, DW: Je laat ook ruimte voor dat rurale karakter?

XdG, LdB: Ja, door alle voorzieningen te concentreren rond de weg, ze eronder te schuiven en er bovenop te zetten en alles min of meer in één element op te nemen, laat je ook plek aan het landschap zoals het is en wordt het niet gedomesticeerd. Wat mij spannend lijkt is dat je op de weg een heel erg toerist-gerichte of bijna stedelijke atmosfeer kan krijgen, zij het een heel banale, terwijl je dan twee meter lager een totaal ander, arcadisch klimaat kunt hebben. Het is de bedoeling dat er in een tweede fase ook kleine gebouwtjes komen die simpelweg onder de weg geschoven zijn of in het landschap tegen de weg aan zitten. Dus je krijgt een reeks doorsnedes waarbij de weg telkens in een andere verhouding tot het landschap staat. Wat ook belangrijk is in het ontwerp is dat er verschillende soorten toeristen komen. Toeristen die dat monument komen bekijken en de lokale mensen die de plek als een lokale kust gebruiken. Het wordt heel intensief gebruikt als badplaats.

RvT, DW: In hoeverre berust de relationele en dialogische kwaliteit van jullie projecten op een specifiek gebruik van stoffelijke en materiële middelen? Kun je een voorbeeld noemen van een project waarin de overlapping van waarden mede door de materiaalkeuze in gang wordt gezet?

XdG, LdB: Bij het huis in Groningen was de vraag om een huis te maken met publieke functies. De voorzet die Toyo Ito bij het project gaf was zijn idee van blurring city en blurring house: de grenzen tussen stad en huis vervagen, wonen doe je in de stad en publieke functies dringen binnen in het huis. Veel huizen zijn tegenwoordig een soort cocon-achtige dingen waar doorgaans geen buitenstaander inkomt. Wij wilden dat huis juist helemaal translucide maken. Het wordt een soort X-ray van een huis waarin je op bepaalde momenten beweging kunt zien. De bewoners zelf gaan een spel spelen door ergens juist wel of juist niet gordijnen te hangen. Ze kunnen zelf manipuleren hoe ze zich verhouden tot de ruimte van de stad. Er is bijvoorbeeld een publieke ruimte op de eerste verdieping die geen raam rondom heeft maar door de liftopening wel rechtstreeks zicht heeft naar de straat. Zo komen er op de verschillende verdiepingen verschillende visuele relaties met de stad die het karakter van de verdieping bepalen.

RvT, DW: De relationele kwaliteit van jullie werk heeft in veel plannen een soort poreuze dimensie. Ook in de villa in Brasschaat. De auto staat daar in een doorkijkdoos op het dak te kijk.

XdG, LdB: Eén kwaliteit van dat huis is dat het aan één kant terug ligt van de straat en dus een soort privé-karakter heeft wat huizen geacht worden te hebben. Maar tegelijkertijd is natuurlijk het dak de vijfde gevel, het is zeer toegankelijk en van daaraf kijk je direct in de privé-ruimtes. Die spanning zit erin.

RvT, DW: Uit jullie projecten spreekt een geloof in openheid, relaties en transparantie. Er zijn nooit veel dichte, gesloten plekken en ook het onderscheid van openbaar en prive is niet scherp. Waarom is dat?

XdG, LdB: Opdeling van de ruimte in een puur openbare en een puur private sfeer heeft geen zin. Het is interessanter om tussen privé en openbaar filters te maken waardoor er uitwisseling ontstaat. Vaak is dat ook veel realistischer: doordat vele groepen zich de ruimte willen toeëigenen ontstaan er gradaties van openbaarheid of privéheid waarmee je een spel kunt spelen. Naarmate dat spel beter lukt wordt de stedelijke kwaliteit geïntensiveerd en ontstaat er een herdefiniëring van publieke en private ruimte. Met confrontaties en overlappings kun je bijvoorbeeld iets inbrengen tegen de dominantie van gesurveilleerde commerciële ruimtes.

RvT, DW: In het vroege werk van Frank Gehry is sprake van wat wij noemen ‘dirty detailing’. Door het gebruik van alledaags, pretentieloos materiaal en door een schijnbaar onbekommerde detaillering verwijzen zijn vroege ontwerpen niet naar zichzelf maar sluiten ze aan bij de plaatselijke cultuur van alledag. De informaliteit nodigt uit tot een beweeglijk soort gebruik. Niet het naar zichzelf verwijzende superdesign staat centraal maar het culturele programma van het leven dat aan het ontwerp is gerelateerd. In jullie werk zien we sporen van een vergelijkbare aanpak.

XdG, LdB: Wij zijn er meer in geïnteresseerd om exclusieve en banale materialen naast elkaar te gebruiken. Het kan zijn dat dat een nogal Belgische houding is. Maar het is beslist waar dat wij ons niet graag afkeren van onze realiteit.

RvT, DW: In Breda gebruiken jullie zwart beton waarin leisteen is verwerkt. Wat is daarvan de opzet?

XdG, LdB: Het heeft met materialiteit te maken. De toevoeging van leisteen is een poging om het gebouw niet te abstract te laten zijn. Uiteindelijk vinden we het tactiele aspect van het materiaal erg belangrijk.

RvT, DW: Wat zien jullie voor verschillen tussen België en Nederland?

XdG, LdB: Dat is een ingewikkelde kwestie, zeker wanneer je niet in clichés wilt vervallen. Van oudsher bestond er in België geen regulerende stedenbouwkundige visie zoals in Nederland. In België was er niet de prikkel tot organisatie die in Nederland voortkwam uit de dreiging van het water. In Vlaanderen kon daardoor een sprawl ontstaan. Er groeide een reeks van kleinere steden en een traditie van huisnijverheid, een belangrijke economische activiteit in een sprawl-landschap. De sprawl hier is overigens anders dan die van Seoul of Los Angeles. Daar is de sprawl in zeer korte tijd ontstaan terwijl hier allerlei historische lagen over elkaar liggen: losse huizen, lintbebouwing en verkavelingen in de vorm van vroegere landbouwpercelen. Vele delen stellen ecologisch niets meer voor. Dat is de conditie waarin we werken en dat maakt het op een bepaalde manier een experimenteerveld waarin weinig te verliezen valt. Dat geeft ons vrijheid omdat wat er ligt niet goed is en dus geen norm stelt. Maar dat deregulering daarom een richtsnoer moet worden voor Nederland dat vind ik echt onzin.

RvT, DW: Bij Koolhaas is sprake van een vervreemdingseffect dat ontstaat door de doelbewuste inscenering van de schitterende absurditeit en schizofrenie van onze supermoderne samenleving. In jullie werk lijkt het vervreemdingseffect als opzettelijk commentaar op de moderniteit geen essentieel agendapunt. Het is alsof jullie een nieuwe vorm van weerstand in de ruimte voorstaan die vooral bescheiden en concreet van aard is. Het progressieve moment van jullie werk ligt niet zozeer besloten in de afstandelijke beschouwing maar in de interactie die door het gebruik wordt geactiveerd. Jullie dialogische ruimte thematiseert het conflict niet, terwijl Koolhaas het conflict steeds opzoekt om de dialoog aan te wakkeren. Bij Koolhaas hoef je eigenlijk niet eens het gebruik erin te zien, het project doet het zelf al, wat misschien ook het probleem van zijn werk is. Bij jullie moet je daarentegen door het gebruik van de ruimte ervaren wat er speelt. Hoe zien jullie dat?

XdG, LdB: Ik vind dat eigenlijk dat buitenstaanders dat moeten uitmaken. Meer iets voor een artikel. In sommige dingen zitten wij gewoon te diep om helder te kunnen antwoorden. Ik denk dat iemand die naar het werk kijkt dat op bepaalde momenten beter kan zeggen.

Brussel, januari 2001